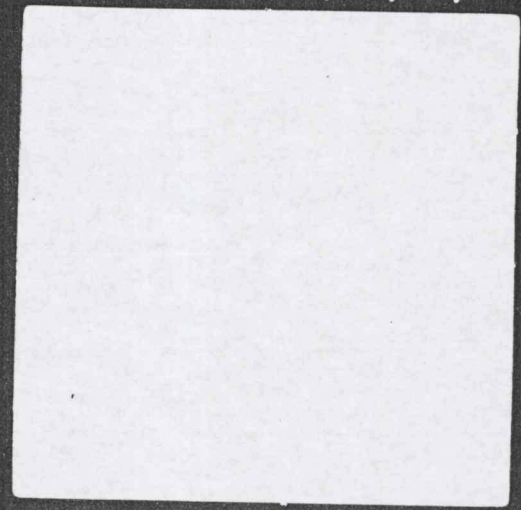
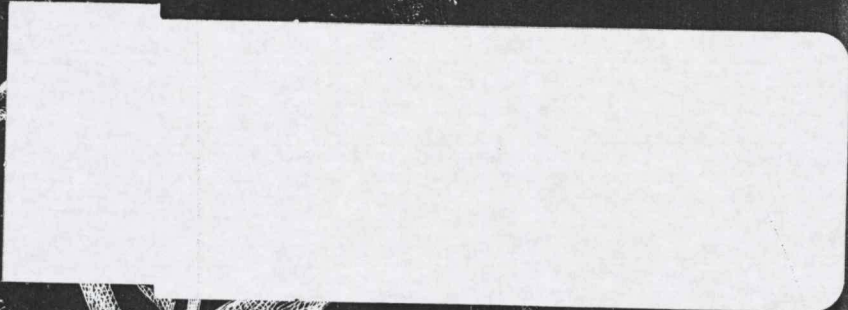

RIJKSDIENST VOOR DE MONU

10-1648
C 2.
22-05-03

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermde stadsgezicht **Haagse Bos**
gemeente Den Haag (Zuid-Holland)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

datum aanwijzingsbesluit **22 MEI 2003**

Huis ten Bosch, Toegangshek aan de Bezuïdenhoutseweg

Den Haag, Haagse Bos

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten, met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit om het beschermde stadsgezicht Haagse Bos te Den Haag aan te wijzen vloeit indirect voort uit die inventarisatie.

Inleiding

Het aan te wijzen stadsgezicht bestaat uit de omvangrijke en eeuwenoude groenstructuur van het Haagse Bos. Het bos grenst aan de zuidwestzijde aan de open ruimte van Malieveld/Koekamp, het oorspronkelijke overgangsgebied van het Haagse Bos naar het hofkwartier en tot op heden nagenoeg onbebouwd. Het Haagse Bos bestaat grotendeels uit gesloten loofbos. In het zuidoostelijke deel liggen vijvers die zijn omgeven door speel- en ligweiden. Met Malieveld/Koekamp is het bos ongeveer 110 ha. groot (zie kaart 4).

Het Haagse Bos is onderdeel van de belangrijke, samenhangende reeks van openbare ruimten die de voorname groene sfeer van Den Haag bepalen. Deze reeks begint midden in de stad en loopt door tot ver in het buitengebied (Plaats, Lange Vijverberg, Toernooiveld, Korte Voorhout, Malieveld/Koekamp en Haagse Bos). De samenhang wordt sterk bepaald door de oorspronkelijke strandwal waarop deze groene ruimten zijn gelegen.

Het Haagse Bos staat als nagenoeg onbebouwd gebied los van de stedelijke ontwikkelingen van na 1850, reden waarom het in eerste instantie niet in het Monumenten Inventarisatie Project werd meegenomen. Als oudste structuurelement van de stad en als ontbrekende schakel in het toekomstige, aaneengesloten rijksbeschermd stadsgezicht van Den Haag verdient het Haagse Bos echter een bijzondere status. Om die redenen is alsnog besloten om het Haagse Bos in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project aan te wijzen als beschermd stadsgezicht.

Ontwikkelingsschets

De geschiedenis van Den Haag is onverbreekelijk met het Haagse Bos verbonden. De Hollandse graven gingen er vanuit hun residentie in 's-Gravenzande op jacht, lang voordat van de nederzetting 'Die Haghe' sprake was. Het huidige Haagse Bos is een restant van een woud dat zich in de vroege Middeleeuwen uitstrekte van 's-Gravenzande tot de Haarlemmerhout. Het was een aaneengeschakelde 'wildernisse' gelegen op de geestgronden aan de voet van de duinen, met bossen afgewisseld door veenachtige poelen. Het deels moerassige, deels heuvelachtige bos, toen 'die Houte' genoemd, was zeer wildrijk. Bij de graven van Holland was het een geliefd jachtterrein. Zonder het wildrijke bos was hier waarschijnlijk nooit een grafelijke residentie ontstaan. Rond het jaar 1230 kocht graaf Floris IV van Dirk van Wassenaar de Hof van Vrouwe Meilindis en de daarbij behorende goederen. Deze hof lag op de plaats van de huidige Binnenhof. De hof werd in de 13de eeuw verschillende malen verbouwd en uitgebreid, onder anderen door Willem II (Rooms Koning), die een verwoed jager was. Ongetwijfeld deed de rijkdom aan wild hem naast vele andere redenen besluiten aan de rand van het bos zijn kasteel uit te breiden: de Ridderzaal, het Rolgebouw en de in 1880 gesloopte Hofkapel zijn hiervan nog duidelijke getuigenissen. In de 13de eeuw liep het bos door tot het Voorhout, zoals de naam ook aangeeft. De boszoom werd gevormd door het Korte Voorhout, Korte Vijverberg en de Houtstraat. Er waren ingangen bij het Korte Voorhout (de Houtpoirte), Bospoort en bij de Dennenweg (het tegenwoordige Vos-in-het-tuinstraatje, dat vroeger Bosstraatje of Jagerstraatje heette). Een muur langs de westzijde van het Voorhout vormde ooit een deel van de grens. Die muur van zes voet hoog, zonder deuren en ramen, is ooit op kosten van de bewoners opgetrokken als boete voor jachtovertredingen begaan in het grafelijk domein: het Haagse Bos.

De actieve zorg voor het bos, dat in omvang steeds verder werd teruggedrongen, begon onder Filips de Goede, die in 1434 een van de eerste opzichters aanstelde (hoewel andere bronnen al spreken van een bos-bewaarder in 1350). Om het bos als jachtterrein te beschermen, werden er sloten omheen gegraven en de wegen er naar toe met hekken afgesloten. Portiers moesten de oost- en westingang bewaken. Voor het dagelijks onderhoud zorgden vier bosarbeiders, die zich voornamelijk belastten met de aanplant van jong groen. Dit werd bekostigd uit de verkoop van de op open plekken gestoken turf en door storm gevelde bomen. Aan de Haagse

zijde was bovendien een met hekken afgescheiden grasland voor het weiden van vee, de Koekamp.

In het bos stonden twee kapellen. De oudste, die stond aan het begin van de huidige Boorlaan, was de Grote St.-Anthoniuskapel. De kapel werd in 1438 gesticht en in 1576 weer afgebroken. De andere, eveneens aan St.-Anthonius gewijd, moet omstreeks 1560 zijn gebouwd. Beide kapellen werden bewoond door een kluizenaar en deden vermoedelijk dienst als plaats voor boetedoening voor bosdieven.

Zestiende eeuw

Omstreeks het midden van de 16de eeuw lag de noordoostelijke begrenzing van de stedelijke bebouwing bij het Lange Voorhout, waarachter zich meteen het bos uitstrekte (zie kaart 1). Tijdens de opstand tegen Spanje had het bos erg te lijden. Ter verschansing van Den Haag tegen een eventuele overval werd in 1571 een zesde van de eiken gekapt. Het hout bleef echter ongebruikt liggen. Tijdens het beleg van Leiden trok een Spaanse bezettingsmacht Den Haag binnen. Toen het Spaanse gevaar geweken was, keerden de regeringscolleges geleidelijk in Den Haag terug. Ze vonden het dorp verarmd, vervuild en gedeeltelijk geruïneerd terug. Ten tijde van de Republiek werd het Haagse Bos beheerd door de Staten van Holland en West Friesland, die de toestemming moesten geven voor het rooien van bomen. Het heeft toen maar weinig gescheeld of de Staten hadden het bos in 1575 verkocht om de door de opstand ontstane schulden af te lossen. Ingrijpen van de Haagse magistraat en de Hof van Holland voorkwam dit en op 16 april 1576 ondertekenden Willem de Zwijger en de Staten van Holland de Acte van Redemptie, waarbij werd bepaald dat het bos nooit mocht worden verkocht, omgehakt of op andere wijze aangetast.

Zeventiende eeuw

Rond de eeuwwisseling werd het bos overdag opengesteld voor publiek. Verboden bleef het bos voor voertuigen. Er werden nieuwe bospartijen aangelegd en bomen geplant. In 1609 werd ten noorden van de Koekamp een baan voor het toen zeer populaire Maliespel aangelegd. Vier jaar later kwam een eind aan het grafelijke privilege om als enige in het bos te jagen. Het publiek maakte gretig gebruik van de openstelling. Behalve voor de jacht en het weiden van vee, werd het bos een

plaats voor ontspanning en (amoureuus) vertier. De openstelling had ook negatieve gevolgen, want regelmatig werden er duels uitgevochten en vonden er aanrandingen en overvallen plaats.

Het Huis ten Bosch

Omstreeks 1640 vatte Amalia van Solms, echtgenote van stadhouder Frederik Hendrik, het plan op een kleine zomerresidentie in de directe omgeving van Den Haag te laten optrekken, de Sael van Orange of Oranjezaal, later Huis ten Bosch (op kaart 2 Maison au Bois) genoemd.

In 1645 stond de Grafelijkheidsrekenkamer hiertoe een stuk grond af aan de noordoostzijde van het Haagse Bos.

Het ontwerp van het zomerverblijf werd toevertrouwd aan Pieter Post (1608-1669). Oorspronkelijk bestond het zomerverblijf slechts uit een hoge zaal, geflankeerd door twee appartementen (twee reeksen woonvertrekken). De zaal, gedekt door een koepel op een achtkantige trommel, heeft als plattegrond een Grieks kruis, met afgeschuinde inspringende hoeken.

Toen Frederik Hendrik in maart 1647 overleed was de bouw nog niet gereed en ook met de decoratie van de centrale zaal die versierd zou worden met portretten van regerende Europese vorsten, was nog geen begin gemaakt. Ter nagedachtenis van haar echtgenoot besloot Amalia deze zaal, die aanvankelijk louter als ontvangstzaal was bedoeld, geheel om te laten vormen tot een soort mausoleum. Onder leiding van Jacob van Campen (1595-1657) werd het interieur van boven tot onder voorzien van allegorische beschilderingen met de hoogtepunten uit het leven van de stadhouder.

De tuin, die tussen 1645 en 1652 eveneens naar ontwerp van Post werd aangelegd, was een typerend voorbeeld van een classicistische tuin uit de eerste helft van de 17de eeuw, gebaseerd op een symmetrie van rechthoeken, gegroepeerd langs een middenas.

Achttiende en negentiende eeuw

In 1706 grensde het Bos nog aan het Smidswater (de Nieuwe Plantage). De enige stadsuitbreiding buiten de singels in deze periode was de Nieuwe Uitleg, waarmee een deel van de Plantage binnen de singelgrachten werd getrokken. Rond het midden van de 18de eeuw verloor het huidige Malieveld zijn betekenis als kwekerij en kreeg het een militaire functie (exercitieterrein).

In de Franse tijd onder Napoleon werd opdracht gegeven om het bos om te

hakken, waartoe een tienjarenplan werd opgesteld. Door langzaam-aan-acties, onder andere van landmeter Arie van der Spuy die het geheel moest opmeten, werd de opzet verijld. De Acte van Redemptie heeft er wellicht toe bijgedragen dat niet met kappen werd begonnen. Na de val van Napoleon kwamen de kaarten van Van der Spuy goed van pas tijdens de regering van Willem I. De naam van de landmeter werd voorgoed aan die van het Haagse Bos gekoppeld toen hij in opdracht van de regering de vijvers aanlegde. Hij ontwierp het landschapsplan nadat een ontwerp van Zocher was afgekeurd. Met de uitgegraven grond werd het plaatselijk zeer moerassige bos opgehoogd. In de negentiende eeuw ging het Haagse Bos de taak van volkspark vervullen (zie kaart 2).

Toen de vijvers gereed waren vroeg de Witte of Literaire Sociëteit toestemming aan de oevers een witte tent te mogen plaatsen. In 1823 werd deze door een houten en eind-19de eeuw door een stenen bouwwerk vervangen.

Twintigste eeuw

In 1920 werd de Laan van Nieuw Oost-Indië dwars door het bos getrokken en in 1934 voor snelverkeer verbreed.

In de Tweede Wereldoorlog hebben de Duitsers ten behoeve van de Atlantikwall het zuidelijke deel van bos gekapt en geëgaliseerd. Op de grens met het nog intacte bos legden zij een tankgracht aan. Hierachter werden verdedigingswerken opgesteld in de vorm van wapenopstellingen, munitiedepots en manschapsverblijven. Van deze verdedigingswerken is nog een groot aantal in het bos aanwezig, waarvan enkele van cultuurhistorische betekenis (zie kaart 3). Na de bevrijding stond nog slechts vijftien procent van de bomen overeind en leek het bos gedoemd te verdwijnen. Men was er echter van overtuigd dat het bos behouden moest blijven en in 1950 werd de nieuwe aanleg voltooid.

Staatsbosbeheer heeft het bos zijn karakter van verpozingspark weten terug te geven. Een verandering in het bos betekende de aanleg van de Utrechtse Baan in 1976, die de Koekamp en het Malieveld van het Haagse Bos heeft afgesneden. De laatste ingrepen in dit gebied zijn de aanleg van een parkeergarage onder het Malieveld aan de Koningskade en de aanleg van een tunnel onder de Koekamp, die een herinrichting van dit gebied mogelijk maakt, waardoor de bereikbaarheid van de Koekamp vanuit de binnenstad en het Koningin Julianaplein verbeterd wordt. Boven de Utrechtse Baan is op het kruispunt van Koekamp, Haagse Bos en Bezuidenhoutseweg het vijftig meter hoge VNO-gebouw de nieuwste bebouwing.

Het Haagse Bos en de Atlantikwall

Eind 1941 besloot het Duitse opperbevel tot aanleg van de Atlantikwall langs de Europese Westkust. De aanleg van deze verdedigingslinie vond plaats in de jaren 1942-1945. Bij de opzet van de Atlantikwall lag de nadruk aanvankelijk op de strategisch belangrijkste plaatsen, zoals havens en zeegaten. In Nederland kregen daarom Den Helder, IJmuiden, Hoek van Holland en Vlissingen de meeste aandacht. Ook Den Haag/Scheveningen werd, als kustplaats en bestuurlijk centrum, als potentieel interessant doelwit voor een invasie gezien. Aan Den Haag/Scheveningen werd dan ook de op een na hoogste status verbonden (Stützpunktgruppe, StPGr.). Het geheel van verdedigingswerken besloeg een groot deel van het Haagse en een deel van het Wassenaarse grondgebied. Deze StPGr. was een combinatie van StPGr. Scheveningen en Stützpunkt (StP.) Clingendael, de residentie van Reichskommissar Dr. Arthur Seyss-Inquart.

Het laatstgenoemde gebied - ook wel StP. Reichskommissar genoemd - werd ruwweg begrensd door de Kwekerijvaart, Raamweg, Koningskade, Malieveld, Haagse Bos, oostzijde Oosterbeek/Clingendael, terrein Haagsche Golfclub en de Van Alkemadelaan. De zuidgrens van deze StPGr. Liep dwars door het Haagse Bos.

In het kader van het herstel van het bos werden de meeste verdedigingswerken in de jaren '47-'48 aan het oog onttrokken, door gehele of gedeeltelijke sloop en/of afdekking/onderwerking. Van de 29 bekende oorspronkelijke werken bevinden zich nog acht intacte en zeven gedeeltelijk gesloopte afgedekte of ondergewerkte objecten in het gebied. De voormalige tankgracht werd bij het herstel van het bos tot waterpartij vergraven.

Huidig ruimtelijk karakter en nadere typering te beschermen waarden

Het stelsel van strandwallen met hun primair wegenpatroon en strandvlakten met hun evenwijdig lopende afwateringen is in hoge mate bepalend geweest voor de structuur van het latere Den Haag, niet alleen voor het centrum, maar ook voor een groot deel van de latere stadsuitbreidingen. De smalle strandwal waarop de oudste kern van Den Haag ligt, wordt in grote trekken gemarkeerd door de lijn Benoordenhoutseweg-Kazerneweg-Noordwal aan de noordwestzijde, en de lijn Bezuidenhoutseweg-Korte en Lange Poten-Spuistraat-Vlamingstraat-Laan aan de zuidoostzijde. Deze lijnen lopen parallel aan de in de Middeleeuwen gegraven

weteringen aan weerszijden van de strandwal en hun beloop is dan ook wat rechtlijniger dan dat van de strandwal zelf. De as van de strandwal zelf wordt gevormd door de middeleeuwse verbindingsroute Leiden-'s-Gravenzande, die buiten de oude stadskern wordt gemarkeerd door de Loosduinseweg en de oude Leidse Straatweg door het Haagse Bos. Het bos - of 'de haag' - waaraan de stad haar naam ontleent, zal zich oorspronkelijk over de hele strandwal hebben uitgestrekt. Binnen de huidige stadskern herinneren namen als Voorhout en Kortebos nog daaraan, daarbuiten een naam als Eikenduinen. En natuurlijk het Haagse Bos zelf.

Haagse Bos, Koekamp en Malieveld zijn eigendom van het rijk. Mede hierdoor en door de uit 1576 stammende Acte van Redemptie, waarin was vastgelegd dat het grafelijk domein blijvend bestemd werd als groengebied en de uiterlijke verschijningsvorm gerespecteerd diende te worden, heeft het gebied zijn karakter kunnen behouden.

Het complex grenst op unieke wijze direct aan het stadscentrum en vormt een aaneenschakeling van groengebieden tussen stadscentrum en buitengebied (Wassenaar). Het complex is vanwege maatvoering, karakter en de relaties met aangrenzende groengebieden een belangrijk element in zowel de stedelijke als de ecologische hoofdstructuur. Zo staat het enerzijds in verbinding met Reigersbergen, Marlot en de Duivenvoordse polder (ecologische structuur op rijksniveau) en anderzijds met de stedelijke hoofdstructuur via de grachten en de groenstroken langs de Koningskade/Raamweg. Het fungeert als biotoop voor uiteenlopende leefgemeenschappen (bos, weiden en water). Ook in recreatief opzicht is het complex van belang, het vervult een rol als 'wig' naar buiten en als verblijfsgebied op zich.

Sleutelbegrip voor de huidige kwaliteit van het Haagse Bos/Koekamp/Malieveld is het contrast tussen het groene, onbebouwde landelijke gebied enerzijds en de in toenemende mate verstedelijkende omgeving anderzijds. Een contrast dat vooral is ontstaan door het langdurige sterk behoudsgerichte beheer van het gebied. Als gevolg van de verstedelijking rond het Centraal Station en de Utrechtse Baan wordt dit contrast steeds sterker.

Het Haagse Bos is via de oorspronkelijke strandwallenstructuur verbonden met de ruimtelijke structuur van de Haagse binnenstad. Tegelijk is het als onderdeel van een groengordel verbonden met de landelijke ruimten rondom Den Haag.

Contrastwerking tussen stedelijk gebied en Koekamp/Malieveld is te vinden in:

- openheid versus verdichting: het Malieveld is samen met een groot deel van de Koekamp een opmerkelijk groot open groengebied binnen de stedelijke verdichting;
- rust versus stedelijke onrust: rondom het terrein van Staatsbosbeheer in de Koekamp en in het Haagse Bos heerst nog steeds een opmerkelijke rust die scherp contrasteert met de omringende drukte van voetgangers en verkeer;
- oud versus nieuw: het historische karakter van het gebied contrasteert op boeiende wijze met de eigentijdse ontwikkelingen daar omheen. Vooral vanaf de Koekamp kan dit goed worden ervaren;
- de idyllische landelijke sfeer met herten temidden van de betrekkelijk nuchtere stadsomgeving: deze enigszins vervreemdende sfeer is mede te danken aan de aanleg in romantische stijl die de illusie van landelijke weidsheid oproept.

De kwaliteit van het gebied wordt tenslotte sterk verhoogd door de monumentaliteit van het Haagse Bos/Malieveld/Koekamp als geheel en van het Malieveld en de Koekamp afzonderlijk.

Typerend zijn:

- de eeuwenoude groene structuur van het Haagse Bos op de strandwal die reikt tot ver in de binnenstad;
- het grotendeels nog onbebouwde karakter van het Haagse Bos;
- de relatie met het Malieveld en de Koekamp, die in feite onlosmakelijk onderdeel zijn van het Haagse Bos;
- de relatie met aangrenzende groengebieden van de beschermde stadgezichten Marlot/ Reijgersbergen en Benoordenhout;
- de relatie met de Wassenaarse landgoederen;
- de 19de-eeuwse parkaanleg met vijvers, sloten etc.;
- bebouwing en tuinaanleg van paleis Huis ten Bosch;
- de cultuurhistorisch betekenis van de verdedigingswerken uit de Tweede Wereldoorlog als onderdeel van de Duitse Atlantikwall.

Waardering

Het Haagse Bos bestaat uit een omvangrijke en eeuwenoude groenstructuur, grotendeels bestaande uit gesloten loofbos, en is onverbrekkelijk verbonden met de geschiedenis van de stad. Als nagenoeg onbebouwd gebied was het Haagse Bos van grote betekenis voor het ontstaan en de ontwikkeling van Den Haag en is het karakterbepalend voor het huidige stedelijke gebied. Het Bos is onderdeel van de belangrijke reeks van openbare ruimten in Den Haag die het voornamelijk groene karakter van de stad bepalen. Deze historische structuur vormt de tot nu toe ontbrekende schakel in het totale aaneengesloten gebied van Den Haag, dat een rijksbeschermd stadsgezicht is. De relatie met aangrenzende groengebieden van de beschermde stadgezichten Marlot/Reijgersbergen, Benoordenhout en de Wassenaarse landgoederen verhoogt de waarde van het gebied.

Begrenzing beschermde stadsgezicht

De formele grens van het aan te wijzen gebied is die van het huidige beschermd stadsgezicht 's-Gravenhage, conform de uitbreiding van 26 juni 1994. De omgrenzing wordt mede bepaald door de omgrenzing van de omliggende bestemmingsplangebieden. De noordgrens is het beschermd stadsgezicht Benoordenhout en loopt langs de Zuid-Hollandlaan en Benoordenhoutseweg. De noordoostgrens is het beschermd stadsgezicht Marlot. De zuidoostgrens wordt gevormd door de lijn langs de Bezuidenhoutseweg die daar ook de scheidingslijn vormt met gebieden als het Bezuidenhout en Mariahoeve. De bebouwingsstructuur aan de noordwestzijde van de Bezuidenhoutseweg valt binnen het beschermde gebied. De exacte begrenzing van het te beschermen gebied is weergegeven op kaartnummer MSP/43/10.

Rechtsgevolg

Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen stadsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden vastgesteld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd stadsgezicht kan daarbij wat beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

Binnen de begrenzing van het te beschermen stadsgezicht Haagse Bos gelden voor kleine delen van het gebied de volgende regelingen: bestemmingsplan Bezuidenhout-west I, uitbreidingsplan Berlage 1911, bestemmingsplan Reigersbergen-Zuid, uitbreidingsplan Reigersbergen, uitbreidingsplan Boshek. Alleen Bezuidenhout-west I is van recente datum en kan als beschermend worden aangemerkt. De bestaande regelingen worden derhalve niet geacht aan het rechtsgevolg te voldoen.

Bronnen

Stal, Kees, Den Haag in kaart gebracht, 750 jaar groei in plattegronden uit het gemeente-archief, Den Haag 1997.

Toelichtende kaarten

1. Den Haag en omgeving, door Jacob van Deventer ca. 1560. Minuutkaart, collectie ARA.
2. Den Haag en omgeving. Kaart door L. Schweickhardt ca. 1825, Haags gemeente-archief.
3. Uit Van verdediging naar bescherming; de Atlantikwall in Den Haag, H.F. Ambachtsheer, Bureau Monumentenzorg, Den Haag 1995, pag. 86.
4. Situering te beschermen stadsgezicht Haagse Bos, Gemeente Den Haag DSO, 1996.

Colofon

Uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 1999

Onderzoek:

Gemeente Den Haag, Dienst Stedelijke Ontwikkeling

Begrenzingskaart:

Kaart van de gemeente Den Haag, aangepast door studio Ineke van der Burg, Bilthoven

Foto omslag:

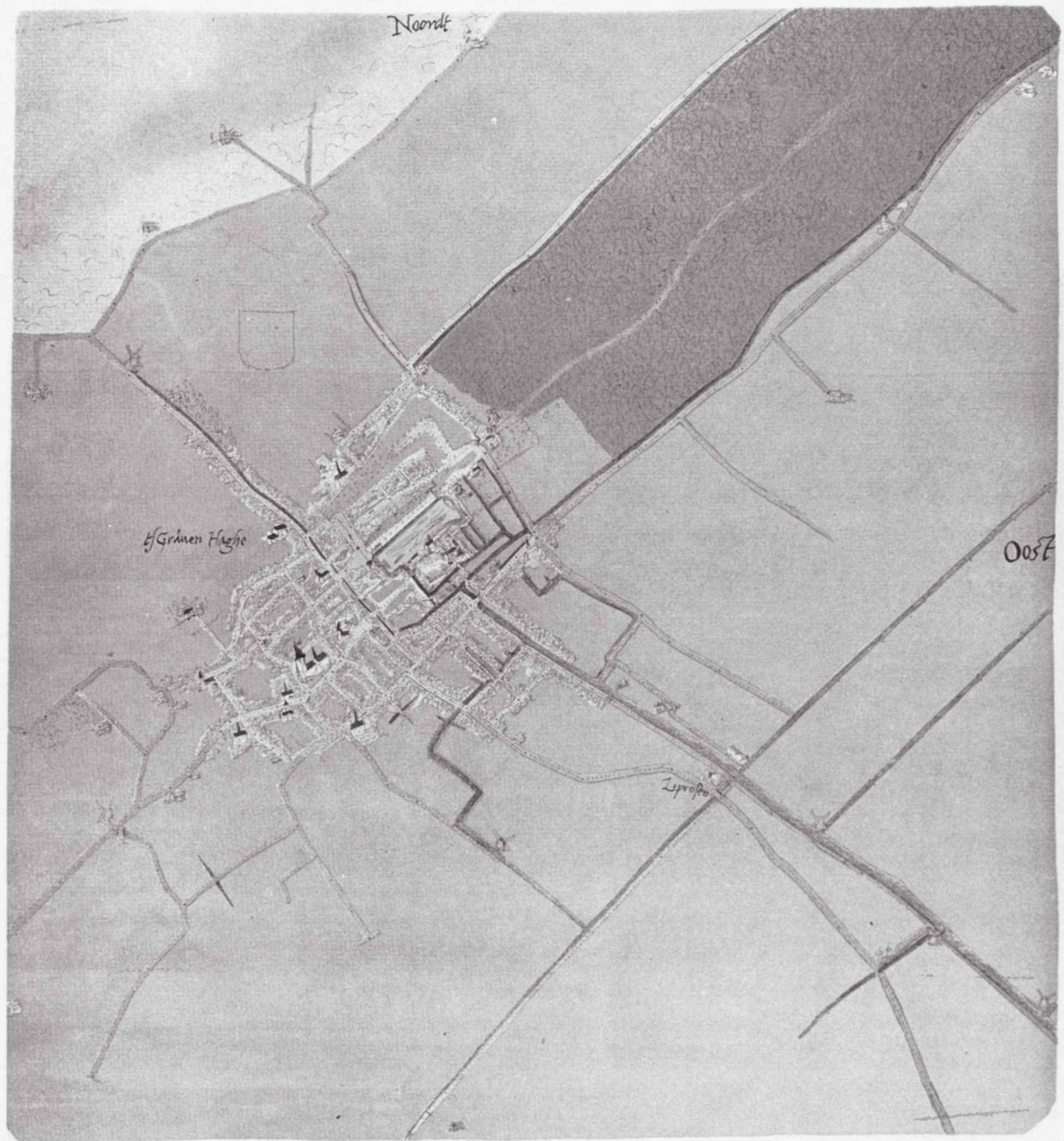
RDMZ, neg.nr. 76196 (foto 1963)

Productie:

RDMZ/Ahrend, Zeist/Utrecht

1.110525176011

1.110525176011

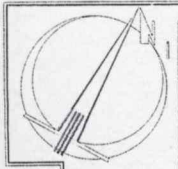

JAN VAN DIJK, D. V.

kaart 1

MEENTE 'S-GRAVENHAGE

CHAAL 1 A 20,000

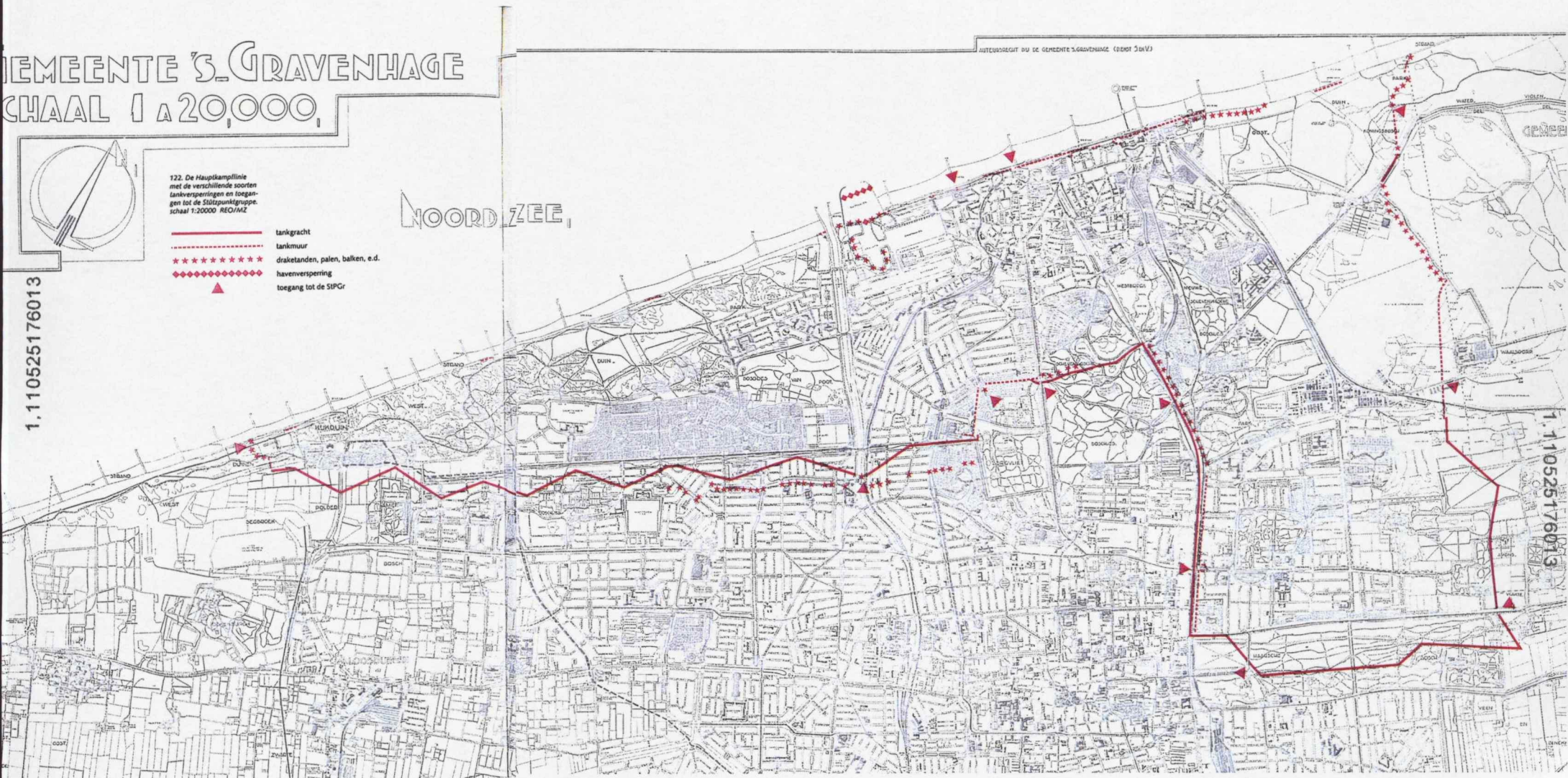

122. De Hauptkamplinie
met de verschillende soorten
tankversperingen en toegan-
gen tot de Stützpunktgruppe.
schaal 1:20000 REO/MZ

- tankgracht
- - - tankmuur
- ***** draketanden, palen, balken, e.d.
- ◆◆◆◆◆ havenspersing
- ▲ toegang tot de SPGr

NOORD ZEE,

1.110525176013

1.110525176013

1.110525176014

1 km

S 9749

1.110525176014

— te beschermen stadsgezicht

Getekend	— T.S.	Gewijzigd	—
Gecontroleerd	—	Gecontroleerd	—
Datum	— 30-08-'96	Datum	—

Gemeente Den Haag
 Dienst Stedelijke Ontwikkeling

Formaat	— A4
Schaal	— 1:40000
Nummer	— S 9757

gvctoe267.dgn

Kaart 4

